

ANGEL-SAKSISCHE
BEZWERINGS-
FORMULIEREN.

Onder de, bij het Provinciaal Friesch Genootschap berustende, afschriften van eenige handschriften van FRANCISCUS JUNIUS, uit de Bodleyaansche Bibliotheek te *Oxford*, waarvan een gedeelte, onder den titel van *Gesta Fresonum* is afgedrukt, om onder het tweede deel van de Werken des Genootschaps in het licht te verschijnen; — bevindt zich ook een afschrift van eenige Angel-Saksische bezweringsformulieren, welke ik belangrijk genoeg acht, om in dit Mengelwerk te worden opgenomen. De geleerde JACOB GRIMM heeft in den *Anhang* achter zijne *Deutsche Mythologie*, van blz. cxxvi tot cl, een aantal bezweringen medegedeeld; die onder N^o. i-iv zijn mede van Angel Saksischen oorsprong. De onze kunnen als bijdragen verstreken tot zijne verzameling.

Ik zal eerst den tekst geven van het afschrift, zoo bedorven als het, denkelijk door de schuld des laatsten afschrijvers, is; doch tevens mijne vermoedens omtrent de verbeterde lezing aan den voet van den tekst voordragen. Daarop zal ik eene Nederduitsche vertaling van het Angel-Saksisch be-

proeven, en er eindelijk eenige weinige aanteeke-
ningen bijvoegen.

Dat het oorspronkelijke van de hand van FRAN-
CISCUS JUNIUS-zelfen is, bewijst het bovenschrijf:

» Haec descripsi ex pervetusta sed et misere mu-
» tula propinqui mei Isaäci Vossii membrana.»

Þið þiŕ beapneacenu: Maria uirgo pe-
perit Eriŕtom. Elizabeth ŕterilŕ peperit
Iohannem baptiŕtam. Aðiuŕo te inŕanŕ ŕi
eŕ maŕculuŕ aut ŕemina. per patrem &
ŕilium & ŕpŕiŕitum ŕanctum. ut exear &
recedar & ultra ei non nocear neque in-
ŕipientiam illi ŕaciaŕ amen: Uidenŕ ðñŕ
ŕlenter ŕoporer Laŕari ad monumentum.
lacrimatur eŕt coram Iudeiŕ & clamabat
Lazare ueni ŕonaŕ & pŕoduit ligatur
manibuŕ & pedibuŕ qui ŕuerat quatriduanuŕ
mortuuŕ: Þŕit⁽¹⁾ ðiŕ on ŕixe pe⁽²⁾
næŕŕe ne com to nanen þýŕce. 7 bind
under hipe ŕŕiðŕan ŕot.

Þið ŕertice: Þŕit⁽³⁾ Eriŕter mael. 7
ŕing ðŕipe⁽⁴⁾ þæpan⁽⁵⁾ ðiŕ. 7 pater
ñŕ. Longinuŕ miler lancea punxit ðmñ.
& ŕertitit ŕanzuŕ. & neceŕŕit dolor:

Þiððum⁽⁶⁾ ŕþýle. ðing on ðine
læceŕinger in pater ñŕ. 7 þŕit⁽⁷⁾ ýmb
þ ŕape 7 cpeð. ŕuge diaboluŕ. Eriŕtuŕ
te requituŕ quando natuŕ eŕt Eriŕtuŕ.

ƿuzit dolop. 7 eft in pater n̄r. 7 in
ƿuze diabolur:

ƿið toðece. ƿ̄ Petrus ƿurra mar-
moream

» desunt reliqua.»

(¹) Lees: ƿrit. (²) Lees: ƿe. (³) Lees: ƿrit.
(⁴) Lees: ƿurra. (⁵) Lees: ƿæron. (⁶) De af-
schrijver heeft hier niets kunnen lezen, en zes
beenen van letters gemaakt. Ik heb eerst gegist,
of er innoðum (van innoð, *interior pars corpo-
ris, venter*) zou kunnen staan, doch de woord-
voeging zou dan den tweeden naamval innoðer
vorderen. Het leesbare geeft ðum, *pollex*, doch
dit woord aannemende, zou het ook ðumer in
genitivo moeten zijn. De uitgang um, welke die
van den ablativus is, maakt het mij onverklaarbaar;
ten zij men ðumƿpyle (duimgezwel) als één woord
mocht willen lezen, schoon ze in het afschrift ge-
scheiden zijn. Maar ook dan blijft het vooraf-
gaande onleesbare onverklaard over. (⁷) Lees:
ƿrit.

Thans volge de overzetting, alleen wat het An-
gel-Saksisch betreft; de Latijnsche formulieren zal
ik onvertaald laten.

Voor moeijelijk kinderbarende Maria virgo
peperit Cristum. Elisabet sterilis peperit Johannem
baptistam. Adjuro te infans, si es masculus au
femina, per patrem et filium et spiritum sanctum,

ut ex eas et recedas et ultra ei non noceas neque insipientiam illi, facias amen. Videns dominus flentes sorores Lazari ad monumentum, lacrimatus est coram Judeis et clamabat: Lazare veni foras! et prodiit ligatus manibus et pedibus, qui fuerat quadriduanus mortuus. Schrijf dit op eene bies, die nimmer kwam tot eenig werk (die nooit eerder gebruikt werd), en bind die onder haren regter voet.

Tegen gestokene (wonden): Schrijf (teeken, maak) Christus kruisteeken, en zing daarop driemaal dit, en pater noster: Longinus miles lancea punxit domium, et restitit sanguis, et recessit dolor.

Tegen gezwel: Zing op uwen kleinen vinger drie pater nosters, en schrijf om het zeere, en spreek: fuge diabolus! Cristus te sequitur; quando natus est Cristus fugit dolor. En daarna drie pater nosters en drie fuge diabolus.

Tegen tandpijn: Sanctus Petrus supra marmoream

Wij vinden hier alzoo drie bezweringen, en het begin eener vierde. Omtrent de beide eerste, die voor vrouwen in de barensweeën en die tegen gestokene wonden, geldt eenigermate de aanmerking van GRIMM, t. a. p., blz. CL, dat vele bezweringsformulieren gegrond zijn op bloote sympathie tusschen gelijkenis en werking. Ook hier vinden wij in het formulier voor de barensweeën eene sympathetische aanhaling van de geboorte van CHRISTUS en die van JOANNES *den Dooper*; verder schijnt mij het uitkomen van LAZARUS uit de grafspelonk, op

het magtwoord des Heilands, eene toespeling op de bezwering van het kind, om den moederschoot te verlaten. In het formulier tegen gestokene wonden wordt ook even zoo melding gemaakt van eene gestokene wonde, aan CHRISTUS toegebracht.

Het formulier voor barende vrouwen bestaat uit twee deelen. Het eerste: *Maria virgo* enz. tot *Amen*, is een eigenlijk bezweringsformulier, dat door den bezweerder zal zijn uitgesproken geworden. Tot het tweede: *Videns Dominus* enz., zullen alleen betrekking hebben de woorden: schrijf dit op eene ongebruikte bies, en bind ze onder haren regter voet. Deze alzoo beschrevene bies werd dan daardoor tot eene soort van *amuletum* gemaakt, waarvan het gebruik onder de nieuwelings uit het Heidendom bekeerde Germaansche Christenen zeer gewoon schijnt geweest te zijn. In eene predikatie van den Heiligen ELIGIUS (geb. 588, † 659), waarvan een fragment door GRIMM is medegedeeld, t. a. p., blz. xxix volgg., lezen wij: „nullus ad „colla vel hominis vel cujuslibet animalis *ligamina* „*dependere* praesumat, etiamsi a clericis fiant, et „si dicatur, quod res sancta sit et *lectiones divinas* „contineat, quia non est in eis remedium Christi, „sed venenum diaboli.” De hier medegedeelde Latijnsche bezweringsformulieren, met aanhalingen uit de Heilige Schrift (*lectiones divinae*) vermengd, zijn ongetwijfeld ook afkomstig van geestelijken, die, om hunne nieuwe leer te gereeder ingang bij de nieuwbekeerden te doen vinden, het Heidensche bijgeloof in eenen Christelijken vorm hebben gekleed. Hier wordt het bezweringsformulier op eene *bies* geschreven; men schijnt er ook wel eene riem

toe gebruikt te hebben, indien ik namelijk wel versta het door GRIMM, t. a. p., blz. CXLIX, in eene noot, aangehaalde opschrift van een Angel-Saksisch formulier uit de 9de eeuw: » Hanc *loricam* Loding » cantavit ter in omni die." Bij het gebruik der bies zou men welligt nog dit mogen opmerken, dat aan deze gewassen, ten minste aan derzelve wortels, ook buitendien eene natuurlijk genezende kracht wordt toegekend. Het formulier wordt op eene *on-gebruikte* bies geschreven, want al wat maagdelijk en ongerept is, heeft eene bijzondere kracht van heiligheid. Ook zal de *regter*, en niet de linker voet, uit hoofde van de meerdere waardigheid, aangeduid zijn.

In het tweede formulier, tegen gestokene wonden, zal zeker het *kruisteeken*, als een gewoon en nog gebruikelijk teeken tot heiliging en afwering van gevreesd kwaad, geene opheldering behoeven; even min de uitdrukking *zing*, welke synoniem is aan *spreek*; zeer waarschijnlijk is het ook, dat zulke bezweringen op eene half zingende wijze werden uitgesproken. Meer verdient het onze opmerking, dat de krijgsman, welke den gekruisten Heiland met de speer in de zijde stak, hier *Longinus* genoemd wordt. Wij vinden dit even zoo in twee door GRIMM opgegevene bezweringen. De eerste, voorkomende onder N°. XXXII (t. a. p., blz. CXLII): *ein schöner segen das blut zu stillen*, heeft met ons formulier eenige overeenkomst: » Longinus, der man, der unserm herren Jesu » Crist sein gerechte seiten hat auf getan, daraus » rann wasser und bluet, ich beschwöre dich bluet, » durch desselbigem bluets ehre, daß du nimer blue-

» test mere." In de andere, voor een paard, dat zich bestrijkt (N^o xxxv, op blz. cxlii), lezen wij: » Longinus war ain Jud, das ist war, er stach un- » sern herrn in sein siten, das ist war." MORERY, *Grand Dictionnaire Historique*, op het woord LONGIN, meldt, dat de Kardinaal BARONIUS de zoodanigen berispt heeft, die meenden, dat LONGINUS de krijgsknecht was, welke den aan het kruis gestorvenen Heiland de wond in de zijde toebragt; want LONGINUS was, voegt hij er bij, volgens de kerklegende, de Romeinsche Hoofdman, die het heilige graf bewaakte, en bekeerd door de kracht der wonderen, van welke hij daar getuige was, later den marteldood stierf voor het geloof. — Het blijkt intusschen, dat de overlevering omtrent den naam van den soldaat, die den Heer aan het kruis verwond heeft, algemeen in de Christenheid verspreid is geweest, daar ze in twee fragmenten, in tijd en plaats van oorsprong zeker ver uiteen loopende, gelijkelijk voorkomt. Vele Christelijke legenden, welke vroeger gangbare munt waren onder het volk, zijn sedert de Kerkhervorming, die hare volgelingen bepaalde tot de bescheiden, in de kanonieke boeken bewaard, in vergetelheid geraakt. De woorden *restitit sanguis et recessit dolor* kunnen niet wel tot de verwonding van CHRISTUS gebragt worden, maar zullen moeten worden aangemerkt als het gewenscht gevolg der bezwering.

Duister is mij het laatste bezweringsformulier; ik waag het niet, hetzelfde te verklaren, maar zal mij tot eene gissing bepalen. Bij GRIMM, t. a. p., blz. cxxxii, vindt men, onder N^o. vii, een bezweringsformulier, dat, hiermede vergeleken wor-

dende, misschien eenen meer ervarenen uitlegger licht kan geven. Het opschrift is *contra malum malannum*. *Malannus* beteekent, volgens DU CANGE, *Glossarium med. et inf. Latinitatis*, in voce, *morbus comitialis*, voorts ook eene zekere oogziekte. De plaats, welke hij tot bewijs voor die tweede beteekenis bijbrengt, schijnt mij toe alleen dit te bewijzen, dat *malannus* daar eene booze zweer beteekent. Het aangehaalde fragment van GRIMM bevestigt dit, dunkt mij: » Cum minimo » digito circumdare locum debes ubi apparebit, his » verbis: ich himuniun diu suam pi gode jowh pi » christe. tunc fac crucem per medium et dic: daz » tu niewedar ni gituo noh tolc noh tót houpit. » item adjuro te per patrem et filium et spiritum » sanctum ut amplius non crescas sed arescas." Het Frankduitsch in deze formule schijnt mij toe te beteekenen: ik bezweer u tweemalen bij God en bij CHRISTUS — — dat gij nimmer weér maakt noch een gewond noch een dood hoofd. Wanneer wij dit fragment met het onze vergelijken, vinden wij deze punten van overeenkomst: de kwaal, welke door de bezwering genezen moet, is eene zweer; de kleine vinger wordt er bij gebruikt; er geschiedt eene bedekking of omschrijving van het gezwollen lid. Wat het gebruik van den kleinen vinger betreft, merke men op, dat dit de genesvinger was, de vinger, die door den heelmeeester vooral gebezigd werd. Het Angel-Saksische woord *laecefinger* duidt dit aan: *laece* beteekent, even als nog het Engelsche *leech*, Deensch *læge*, eenen arts. Ik laat thans deze gissing aan het oordeel van meer kundigen over, in de hoop, dat ze althans mijnen goeden wil

voor lief zullen nemen : zeg drie pater-nosters op : terwijl gij uwen geneesvinger vasthoudt ; schrijf om de gezwollene plaats , en spreek vervolgens deze woorden : fuge diabolus ! Christus te sequitur (namelijk , om u te verjagen). Quando natus est Christus , fugit dolor. Eene gewone toespeling op de verlossing van alle smart , door CHRISTUS komt in het vleesch. Het overige heeft geene verklaring noodig.

Het zij mij vergund ten slotte den wensch te uiten , dat , zoo eenig der taal en zaken kundig geleerde voor mijne verklaringen van deze Angel-Saksische fragmenten , of voor mijne gissingen omtrent derzelve regt verstand , iets beters mogt kunnen in de plaats geven , hij zulks aan de Redactie van dit tijdschrift niet onthoude , noch mij zijne teregtwijzingen onwaardig keure. De studie van het bijgeloof is eene rijke bron van kennis voor den onderzoeker der oudheid , en het zou mij eene groote voldoening verschaffen , zoo deze mijne mededeeling , hoe onbeduidend dan ook in zich zelve , tot de verlevendiging dier studie iets mogt kunnen bijdragen.

A. TELTING.

